

Antropologia visual

Josep Martí

PID_00146448

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	7
1. Desenvolupament de l'activitat.....	9
2. Presentació.....	13
3. Avaluació.....	14
4. Recursos.....	15
5. Bones pràctiques.....	18

Introducció

Descripció de l'activitat

Aquesta activitat consisteix a realitzar una petita sèrie fotogràfica sobre alguna de les temàtiques que trobareu explicitades més endavant en aquest mateix text. Amb l'activitat es pretén exercitar la mirada antropològica, és a dir, explorar mitjançant la imatge un tema d'interès antropològic, tot relacionant-lo amb la problemàtica i conceptes que es treballen dins de l'assignatura amb la lectura dels manuals i lectures complementàries.

La pràctica antropològica en la qual es basa la construcció de coneixement sobre un aspecte social i cultural de la vida humana es basa principalment en l'observació directa i en la participació disciplinada en la cultura que volem descriure. L'etnografia, el mètode per excel·lència de l'antropologia, és la descripció més completa i acurada possible del mode de vida d'un grup humà. Però aquí no us farem fer una etnografia, sinó que es tracta d'aprendre a mirar antropològicament. En aquesta direcció, l'observació és fonamental, i per al registre de la nostra mirada la fotografia esdevé un instrument cabdal.

Aquesta activitat representa l'exploració d'un tema o concepte antropològic mitjançant la imatge. El treball final consisteix en la tria i organització de les fotos realitzades. Finalment, la presentació consisteix en una sèrie de fotos (de nou a dotze) amb un petit comentari que les interrelacioni, contextualitzi, expliqui o interpreti en funció de la temàtica escollida i les lectures realitzades.

Les imatges formen part d'un procés de recerca obert, de manera que unes imatges ens porten a altres, i coneixem el punt de partida, però no el punt d'arribada. No es tracta d'utilitzar les imatges per a il·lustrar unes idees prèvies, com un ornament del qual podem prescindir i que no canvia el sentit del text ni de la nostra argumentació. Es tracta que les imatges acompanyin la nostra curiositat etnogràfica, mostrin el procés de descoberta d'una realitat i els seus significats. Les fotos han de descriure, resseguir i desplegar la nostra mirada. Es tracta d'exercitar el pensament amb les imatges, d'explorar com les imatges ens permeten pensar un tema, una tècnica, un sentiment, un concepte, una relació...

És una activitat pràctica, en el sentit que les fotografies les heu de fer vosaltres mateixos, i també han de ser pensades i realitzades expressament per a aquesta activitat. L'objectiu bàsic d'aquest exercici no és el de perseguir la perfecció tècnica o estètica de les fotografies, sinó entendre-les bàsicament com un mitjà útil de la pràctica antropològica.

Els àmbits temàtics dins dels quals caldrà efectuar la tria d'un objecte d'estudi concret són:

- 1) Espais públics
- 2) Família i parentiu
- 3) Gènere i cos
- 4) Cultura material i processos de producció i consum
- 5) Festes i tradicions

Objectius

Objectius

- 1.** Treballar continguts d'interès antropològic mitjançant el recurs de les imatges.
- 2.** Exercitar la mirada antropològica a partir de pensar les imatges.
- 3.** Partir de l'observació directa i de la representació visual per a introduir-nos en la recerca etnogràfica, base de la conceptualització en antropologia.
- 4.** Posar en relació temes i conceptes de l'antropologia amb la vida quotidiana.

Competències bàsiques

- 1.** Capacitat per a conèixer la pròpia tradició cultural en la seva complexitat.

Competències específiques

- 1.** Capacitat per a relacionar conceptes teòrics amb l'observació de l'activitat quotidiana
- 2.** Capacitat d'observar el món que ens envolta en clau social i cultural.
- 3.** Capacitat d'explorar una temàtica antropològica visualment
- 4.** Capacitat d'interpretar l'observació empírica dins d'un marc conceptual de comparació intercultural.

1. Desenvolupament de l'activitat

A continuació us donem una petita guia que us podrà orientar per a fer l'activitat.

1) Pensar visualment un tema

En primer lloc cal que penseu un tema del vostre interès dins de les diferents opcions que us oferim i que connecti amb una reflexió antropològica sobre la vostra realitat. No cal pas recórrer a l'exotisme per a atorgar interès a l'exercici. Les coses més quotidianes, fins i tot aparentment banals, ens poden proporcionar bons materials per a la reflexió. Recordeu que una de les característiques de l'antropologia és que ens familiaritza amb allò que ens és estrany i ens fa estrany allò que ens és familiar. La mirada inicial pot ser ingènua, no cal que sigui molt enrevessada i complexa, ni cal que sapiguem molt del tema triat. Més aviat, es tracta d'adoptar una actitud de curiositat envers el tema i que, per mitjà de les interrogacions que ens suggereix ens faci fer els nostres "descobriments".

Per exemple, si voleu tractar el tema de la identitat nacional podeu començar a pensar quins elements visuals us poden servir per a pensar en aquest tema i com. Així, en els espais públics, un símbol visible de la identitat nacional són les banderes; però no us quedeu en aquest nivell: penseu en els usos de les banderes, on estan situades, en quin context es despleguen, qui les desplega. També podem fer el procés invers: visualmentensem en les banderes, ens criden l'atenció els seus colors i símbols. També podem iniciar la nostra exploració a partir d'aquí. Bé, no es tracta de fer un recull d'unes quantes imatges amb diferents banderes i descriure'n la composició estètica, sinó observar quins llocs ocupen a l'espai públic, com dialoguen amb l'espai que les envolta, què s'espera del fet que facin acte de presència (o d'absència), etc. Comenceu a pensar amb quina temàtica antropològica connecta, d'una manera laxa, despreocupada. Si heu agafat el tema de les banderes, possiblement arribareu a la qüestió de la identitat nacional. La identitat es tracta en el mòdul del manual de J. R. Llobera. Bé, ja teniu també la connexió amb el temari del curs; de moment no us cal més, podeu començar a treballar amb la idea! Potser, però, en el decurs de la recerca visual us deteniu en un aspecte que no havíeu considerat... el de la venda i confecció de senyeres o en la gran quantitat de senyeres que es troben en llocs insospitats com en els hotels o en les botigues de la Rambla, i aquesta pista us porta a una nova direcció en el treball... Banderes com a identitat, com a reclam, com a mercaderia... Banderes que s'enlairen, es mostren, es venen o potser fins i tot es vilipendien i cremen. Com veieu, ja entrem en la segona fase del procés.

2) Explorar visualment el tema escollit

Per explorar el tema escollit deixeu-vos portar per les imatges, però també penseu com es pot contextualitzar el tema visualment: busqueu els actors, els llocs, les tècniques, els objectes implicats, els processos... i també els sentiments, els valors, les actituds...

Canviem d'exemple. Resulta que hem escollit el tema "vells" i ho hem relacionat amb el mòdul II de J. R. Llobera i a l'apartat de parentiu de Bohannan sobre estructura social, grups d'edat, parentiu, poder, família... Podem començar per fotografiar l'àvia a casa seva i seguir-la en les seves activitats. Podem començar per fotografiar uns vells en una plaça i contrastar-los amb altres grups d'edat: on es reuneixen, què fan cada un d'ells, quins vestits porten, de quins objectes s'envolten; podem observar en quins llocs hi ha vells i en quins no, etc. Potser descobriu que el que us interessa és la relació dels vells amb el joc, o amb els infants... Tot aquest seguiment amb imatges us portarà a la tercera fase del procés.

3) Contextualització i revisió de les imatges

Ja teniu un munt de fotografies: observeu-les, mireu què falta o què es repeteix, mireu si descobriu algun ordre, algun aspecte en què no us havíeu fixat, constateu que heu recollit suficient informació visual sobre el tema que volíeu tractar...

Contextualitzeu les fotos en relació amb la societat i la cultura, amb el que signifiquen en el context cultural en què es produeix el fenomen registrat; cal veure quin sentit tenen les pràctiques fotografiades per als seus actors i per a la resta de la societat.

Feu les fotos que us falten, si cal... En aquest exercici de revisió de les fotografies ja estarem fent una tasca d'interpretació i anàlisi, i si esteu establint relacions i connexions, de fet, ja estareu en la fase següent.

4) Escoltar les imatges i relacionar conceptes: anàlisi antropològica.

Les imatges "parlen" de qüestions que ens interessin des de l'antropologia: de la vellesa, de l'orgull de la pàtria, de l'exclusió, del dolor de la separació, del neguit de l'exili, del sentiment de grup, del plaer del joc. Recordeu que l'antropologia busca patrons, comparacions i contrastos. Busqueu inspiració en els manuals i lectures complementàries. Relacioneu el que us suggereixen les imatges amb el què us suggereixen les lectures. Es tracta ara de fer una "contextualització" de les imatges en funció de conceptes i temes antropològics: identitat, grups d'edat, estructura social, ordres simbòlics... Potser ara sí

que tornareu a agafar el manual i buscareu on parla del tema triat, i fareu les lectures d'aprofundiment. Agafeu tres o quatre idees clau. Treballeu-les a partir de les imatges.

5) Posar ordre, trobar un fil narratiu

Ara cal seleccionar les imatges que posarem en el treball i establir-ne l'ordre en funció del que voleu explicar. Elaboreu el text que acompanyarà i donarà sentit a les fotografies. Expliqueu què us "han dit", com heu "mirat".

Penseu que l'ordre del discurs és important, que la mirada antropològica es basteix a partir del tema triat, la composició de les fotografies escollides; de la relació entre les diferents fotos que es presenten amb el text que les acompanya.

6) Algunes recomanacions

Segons els diferents temes que us proposem:

a) Espais públics

Trieu i exploreu un tema relacionat amb els **espais públics** que us són més quotidians. Els carrers per on passeu i *passen* coses, com canvia el seu caràcter segons el que s'hi faci: el carrer al diumenge, en un dia feiner, a la nit o a la matinada, el carrer com a espai de lleure, de mercadeig o fins i tot de celebració o protesta. Les fotografies poden ser testimonis fidels d'aquestes transformacions de l'espai.

Relacioneu els espais públics amb les diferents formes de vida i d'organització social: el món rural i el món urbà, les institucions públiques i la vida privada, el tipus d'activitats socials que s'organitzen en l'espai públic, com poden ser certs rituals o esdeveniments. Establiu una comparació intercultural entre les diferents formes d'ocupació de l'espai públic en diferents societats o per a diferents grups socials.

Relacioneu el vostre assaig visual amb l'apartat 3 sobre el poder de Paul Bohannan, o sobre sistemes d'intercanvi, si escolliu un mercat, per exemple.

b) Família i parentiu

Trieu i exploreu un tema relacionat amb la memòria familiar, utilitzeu fotos antigues o de la infantesa, exploreu l'univers familiar, la casa, els objectes, la genealogia i històries familiars, les vacances. Documenteu-les amb fotografies.

Relacioneu la història familiar amb les estructures de parentiu de la nostra societat. Compareu-les amb altres formes d'entendre el parentiu en altres societats, expliqueu fins on arriba la memòria familiar, quins parents "compten", si els consanguinis o els d'afinitat. Reflexioneu sobre el paper del parentiu en la nostra societat contemporània, el nucli domèstic, els rituals familiars...

Relacioneu el vostre assaig visual amb l'apartat 2 sobre parentiu del manual de Paul Bohannan, per exemple.

c) Gènere i cos

Trieu i exploreu un tema relacionat amb l'ús que fem dels nostres **cosos** i com es manifesta en les distincions de **gènere**. No tothom s'asseu de la mateixa manera, ni ningú no ho fa de la mateixa manera segons el lloc on es trobi. Tot això correspon també a determinats patrons culturals. Descobriu-los mitjançant les vostres fotografies. Intenteu contextualitzar les imatges corporals o les relacions de gènere i la sexualitat en un marc comparatiu cultural.

Relacioneu el vostre assaig visual amb l'apartat 2, secció 3 i amb l'apartat 4 sobre significat de Paul Bohannan.

d) Cultura material i processos de producció i consum

Trieu i exploreu un tema relacionat amb la **cultura material** i els processos de producció i de consum. Potser no us resultarà gaire difícil de trobar un artesà. Seguiu amb la mirada i la càmera els diferents processos de creació i elaboració, la manera com arriba al mercat, qui ven i qui compra... Compareu els processos triats amb altres formes productives i de consum.

Relacioneu el vostre assaig visual amb el manual de Llobera sobre modes de producció.

e) Festes i tradicions

Trieu i exploreu un tema relacionat amb les **festes tradicionals** del vostre poble o ciutat, relacioneu-ho amb la identitat col·lectiva del poble, amb els canvis socials, amb la captació de turisme i el marxandatge de la tradició. Documenteu la festa triada en tot el seu procés de desenvolupament (preparatiu, participants, objectes, processos, etc.). Contextualitzeu el tema escollit en el marc d'altres formes culturals semblants en altres entorns culturals.

Relacioneu el vostre assaig amb el manual de Llobera sobre rituals i ordre simbòlic i la part 4 del manual de Bohannan sobre significat.

2. Presentació

Les fotos s'han d'integrar en el document que presenteu, preferentment en format Word, conjuntament amb el text. L'extensió del text que ha d'acompanyar cada foto pot ser d'una mitja plana, aproximadament, amb interlineat senzill i cos 12. Recordeu que la sèrie és de nou a dotze fotografies com a màxim. No us oblideu d'especificar al final del treball la bibliografia utilitzada de manera adient.

3. Avaluació

Aquesta activitat es valorarà en funció dels objectius i competències que proposem que s'han de treballar, especialment com relacioneu temes quotidians amb els conceptes teòrics de l'antropologia i com contextualitzeu l'exemple visual a partir de la descripció etnogràfica i la generalització antropològica. En aquest sentit, es valorarà especialment l'aplicació de conceptes desenvolupats en els manuals i lectures complementaris i es tindrà en compte l'esforç per incloure una reflexió sobre el mètode etnogràfic.

La competència bàsica que s'avalua en aquesta activitat té a veure amb la capacitat de conèixer la pròpia tradició cultural en la seva complexitat, entesa en el seu sentit antropològic més ampli i que inclou tots els aspectes de la nostra vida quotidiana, la nostra forma de vida i les nostres tradicions populars, no solament les produccions artístiques. Això significa saber contextualitzar la pròpia tradició cultural en el marc de la comparació intercultural, però també i especialment, aprendre a interpretar la pròpia realitat en clau social i cultural. Per això, en el treball es valorarà:

- L'adequació i l'originalitat del tema escollit en relació amb les opcions que us presentem.
- Com s'incardina el tema escollit amb els temes i conceptes desenvolupats en els manuals de l'assignatura.
- Com s'articulen les imatges escollides amb el text o argument escrit.
- Com interpreteu la realitat observada en funció de la generalització antropològica.
- La presentació formal i la citació bibliogràfica.

4. Recursos

1) Lectures recomanades generals

Paul Bohannan (1996). *Para raros, nosotros. Introducción a la antropología cultural*, Madrid: Akal. Especialment, pàg. 63-103 (parentiu), pàg. 45-61 (gènere i cos), pàg. 109-131 (processos de producció) i pàg. 229-232 (tradicions).

Josep R. Llobera (2009). *Antropología social i cultural*. Barcelona: FUOC.

2) Lectures complementàries sobre els àmbits específics

Espai públic

Marc Augé (1994). *Los no lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona: Gedisa.

Manuel Delgado (1999). *El animal público*. Barcelona: Anagrama.

Danielle Provansal (2001). *Espacio y territorio: miradas antropológicas*. Barcelona: Publicacions UB.

Família

Dossier sobre la família a: *Revista d'Etnologia de Catalunya* (núm. 8).

Xavier Roigé (coord.) (2006). *Familias de ayer, familias de hoy*. Barcelona: Icària.

Cos, gènere i sexualitat

David Le Breton (2002). *La sociología del cuerpo*. Buenos Aires: Nueva Visión.

David Le Breton (1990). *Antropología del cuerpo y modernidad*. Buenos Aires: Nueva Visión.

Mari Luz Esteban (2004). *Antropología del Cuerpo. Género, itinerarios corporales, identidad y cambio*. Barcelona: Bellaterra.

Susana Narotzky (1995). *Mujer, mujeres, género*. Madrid: CSIC.

Cultura material i processos de producció i consum

Jean Baudrillard (1974). *La sociedad de consumo*. Barcelona: Plaza y Janés.

Zygmunt Bauman (2007). *Vida de consumo*. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España.

Mary Douglas; Baron Isherwood (1990). *El mundo de los bienes. Hacia una antropología del consumo*. Mèxic: Grijalbo-CNCA.

Stuart Ewen (1991). *Todas las imágenes del consumismo. La política del estilo en la cultura contemporánea*. Mèxic: Grijalbo.

Gilles Lipovetsky (1997). *La felicidad paradójica: ensayo sobre la sociedad de hiperconsumo*. Barcelona: Anagrama.

Festes i tradicions

Joan Amades (1950). *Costumari català. El curs de l'any*. Barcelona: Salvat. [Reedició en facsímil: Barcelona: Salvat / Edicions 62, 1982]

Antonio Ariño (1998). "Festa i ritual: dos conceptes bàsics". *Revista d'Etnologia de Catalunya* (núm. 13, pàg. 8-17).

Enrique Gil Calvo (1991). *Estado de Fiesta*. Madrid: Espasa-Calpe.

Eric J. Hobsbawn; Terence Ranger (1988). *L'invent de la tradició*. Vic: Eumo.

Josep Martí (ed.) (2008). *Fiesta y ciudad: Pluriculturalidad e integración*. Madrid: CSIC.

Josef Pieper (1974). *Una teoría de la fiesta*. Madrid: Rialp.

Joan Soler (ed.) (2005). *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Generalitat de Catalunya.

3) Lectures complementàries sobre l'ús de les imatges en antropologia

Elisenda Ardèvol (2001). "Imatge i coneixement antropològic". *Anàlisi* (núm. 27, pàg. 43-64). [versió en línia] <<http://ddd.uab.cat/pub/analisi/02112175n27p43.pdf>>.

Howard Becker (1981). *Exploring society photographically*. Evanston: Mary and Leigh Block Gallery, Northwestern University.

Leslie Devereaux; Roger Hillman (1995). *Fields of vision: essays in film studies, visual anthropology and photography*. Berkeley: University of California Press.

Liliane S. Guterres; Maria Cristina Caminha de Castilhos França (2007). "Imágenes de antropólogos, antropólogos en imágenes". *Revista Chilena de Antropología Visual* (núm. 9. pàg. 72-87) [versió en línia] <http://www.antropologiavisual.cl/imagenes9/imprimir/guterres_&_fran%E7a.pdf>.

Carmen Ortiz García; Cristina Sánchez-Carretero; Antonio Cea Gutierrez (eds.) (2005). *Maneras de mirar: lecturas antropológicas de la fotografía*. Madrid: CSIC.

Pinheiro Koury; Mauro Guilherme (ed.) (2001). *Imagem e memória: ensaios em antropologia visual*. Rio de Janeiro: Garamond.

5. Bones pràctiques

Sobretot penseu que no podrem considerar l'exercici reeixit si –com a prova– en treure les fotografies amb les quals acompanyeu el text, aquest continua conservant la mateixa coherència i contingut informatiu que amb les il·lustracions. En aquest cas, les fotografies tindrien, evidentment, un mer valor ornamental, i no és aquesta la funció que han de tenir les fotografies. Han de tenir un paper central en l'exercici. Com a exemple us pot servir el següent model d'exercici.

Pells diferents (Barcelona, 2004)

Barcelona, 2004.

Actualment tatuar-se està de moda. El tatuatge és un dels diversos procediments que constitueixen el que avui s'anomenen *tècniques de modificació corporal* i que tenen com a tret comú que d'una manera o una altra modifiquen el cos. Es tracta de totes aquelles tècniques que tenen com a finalitat produir alteracions permanents o semipermanents en una o més parts del cos, sense que hi hagi raons de tipus terapèutic. Al món, les pràctiques de producció simbòlica que impliquen una manipulació corporal són extremadament riques, i es pot dir que no hi ha societat que d'una manera o altra no en dugui a terme. El mot *tatuatge* prové precisament del mot polinesi *tattaw*, paraula que fou introduïda a Europa per l'explorador James Cook el 1774.

Títol del treball

Buscar un títol que reculli i evoqui el motiu i el camp del vostre assaig fotogràfic.

Presentació del tema o objecte de l'estudi fotogràfic

En aquest cas és el tatuatge.

Cal presentar el tatuatge com a fenomen social: per exemple, la frase inicial "tatuar-se està de moda" indica que el tatuatge avui en dia és una pràctica estesa en la nostra societat i que es valora "positivament", té una connotació cultural prou marcada per a ser un comportament a imitar –està de moda.

Després se'n fa una descripció: en què consisteix això del tatuatge. Fixeu-vos que la descripció inclou també un aspecte de teorització i de generalització etnogràfica. En primer

lloc, per la utilització del concepte *tècniques de modificació corporal* per a categoritzar el tatuatge. En segon lloc, per a distanciar aquestes pràctiques de les pràctiques de modificació que podrien considerar-se "mèdiques" o "terapèutiques". I, finalment, per relacionar aquesta pràctica concreta amb altres pràctiques semblants arreu del món, es a dir, cal entendre aquesta pràctica en el conjunt d'altres pràctiques similars... Aquesta és una estratègia antropològica!

Estudi de tatuatge Voodoo, Barcelona, 2004

El tatuatge és la tècnica de decorar la pell mitjançant substàncies colorants que s'introdueixen sota l'epidermis amb l'ajut d'objectes punxants. Entre les diverses tècniques emprades per al tatuatge cal esmentar la de punció i la de sutura. En la primera s'efectuen a la pell punxades petites i poc profundes mitjançant un instrument de tall o un punxó. La substància colorant s'introdueix simultàniament o bé es frega després d'efectuar la ferida. En el tatuatge de sutura s'introdueixen fils tenyits a través del cutis mitjançant una agulla.

Descripció del procés o de la tècnica concreta: eines i procediment

A continuació, És convenient descriure el procés, la tècnica o el procediment. Explicar en què consisteix la pràctica social escollida, i també descriure els diversos elements que hi intervenen.

Centre penitenciari de Quatre Camins, 2005

Avui els tatuatges es fan amb aparells elèctrics moderns. Fins i tot a la presó, on de fet està prohibit fer tatuatges, n'hi ha prou amb una mica d'imaginació i traça per a construir un mateix una maquineta de tatuar: un petit motor de Walkman, una mina de bolígraf, on es fixarà l'agulla, i unes piles embolcallades en un cartutx de cartró.

Si tens una maquineta d'aquestes, sempre podràs guanyar-te un petit sobresou, encara que només sigui en forma d'espècies, com per exemple cigarrets... A les presons encara es fuma de debò. Si t'ensexampen amb la maquineta, però, tens assegurat "l'informe" i evidentment et tocarà fer-te'n una altra. Aquest treball que fan alguns presos és el tipus d'activitat que Bohannan precisament esmenta com a treball *no productiu*, que, tot i que no sigui indispensable per a la supervivència, en el conjunt de les seves diverses manifestacions és molt important per a la vida social[1].

[1] Vegeu Paul Bohannan (1996). *Para raros, nosotros. Introducción a la antropología cultura* (pàg. 111). Madrid: Akal.

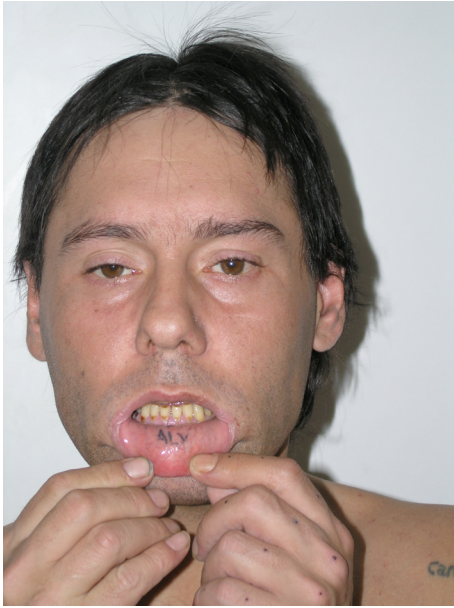
Convenció del Tatuatge, Barcelona 2004

Gairebé qualsevol part visible del cos és susceptible de ser tatuada. Des d'un petit disseny a les extremitats o a la cara, fins als tatuatges que es fan a qualsevol de les altres parts del cos, i que de vegades en cobreixen bona part. També la llengua o l'orella, tot i que no sigui tan comú, poden ser decorades mitjançant aquest recurs de modificació corporal.

Descripció del procés o de la tècnica concreta: context i actors

Fixeu-vos que en la descripció de la tècnica o procés ja ens fixem en qui fa l'operació, en quin lloc, en quines circumstàncies, també si es tracta d'un especialista o de gent corrent, en quin espai social se situa i per quins actors socials.

Si es tracta d'un ritual o d'una festa, també cal descriure'n les diferents parts, els objectes que hi intervenen, com han estat elaborats, etc.

Centre penitenciari de Quatre Camins, 2005

Fins i tot les parts del cos més impensades. Algú que convé estimar d'amagatotis? A Europa, malgrat l'atracció que el tatuatge exercia entre determinades capes de la població, es pot dir que, fins a mitjan segle XX, es considerava propi de gent de baixa condició moral. Lombroso, metge italià conegut pels seus treballs sobre antropologia criminal, va associar el tatuatge –que considerava obscè i degenerat– amb els delinqüents. Es pot entendre l'interès per criminalitzar el tatuatge a Europa perquè aquesta pràctica atemptava contra la uniformització que es demanava per als exèrcits, les tripulacions o les fàbriques. Avui, la sensibilitat social envers els tatuatges ha millorat, però, tot i així, no hi ha encara una acceptació generalitzada.

Valor i significat cultural de la pràctica social: marcador de diferència o exclusió

Les fotografies ens parlen de diferents contextos en què es dona la pràctica del tatuatge: a les presons, però també hi ha congressos, convencions, gent corrent que es tatua, de tal manera que podem dir que no és una pràctica adscrita a una classe social o a un grup social concret, sinó que es practica en diferents contextos socials. Aquí és important fixar-se en la manera com l'autor va elaborant el seu discurs a través de les fotografies i del text per donar a entendre que el tatuatge es practica en diferents entorns socials i és valorat de diferent manera segons les èpoques. Culturalment, no és una pràctica acceptada per tothom, els valors culturals associats són diversos... Cal explorar què significa el tatuatge per a les diferents persones i grups socials, per als qui el practiquen i per als qui no.

Centre penitenciari de Quatre Camins, 2005

D'estils de tatuatges en trobaríem molts i de molt diferents. N'hi ha de força tradicionals, fets per persones poc o gens professionals i que trobem de manera molt especial en determinats àmbits socials, com casernes i presons.

Valor i significat cultural de la pràctica social: la perspectiva dels actors

Veiem que hi ha molta varietat de tatuatges... En podem fer una tipologia? Podem traçar diferències entre els diferents tipus o estils? Signifiquen coses diferents? Què "representa" el tatuatge per a qui el porta? Quin sentit té? Què ens diu la gent sobre la seva experiència? Per què ho fan?

Però avui són com més va més els professionals els que poden estar cofois d'unes innegables aptituds artístiques.

Convenció del Tatuatge, Barcelona, 2004

Quan reflexionem sobre la finalitat de tatuar-se la pell, posar-se un pírcing o efectuar altres tipus de modificacions en el cos, pensem en raons de tipus estètic. Unes anelles a les orelles ens poden fer més atractius, de la mateixa manera que un petit tatuatge donarà un toc d'originalitat al nostre cos. L'estètica, però, no és l'únic argument que mou les persones a sotmetre's a les intervencions més o menys doloroses pròpies de la major part de les modificacions del cos. Pel que fa a la nostra societat, les modificacions corporals poden tenir una càrrega estètica, identitària, eròtica, política i, sobretot, d'afirmació personal. És el poder dels símbols [2], que en aquest cas es posa de manifest mitjançant els tatuatges. Un cop algú ha sotmès la seva pell a un tatuatge, sap que el seu cos serà diferent. Sense el tatuatge, no solament es pot sentir nu, sinó que també percep el seu cos com a incomplet.

Maori, 2004

[2] Vegeu P. Bohannon, *op. cit.*, pàg. 195.

Centre penitenciari de Quatre Camins, 2005

A la presó, es fan petits tatuatges amb significacions molt especials. De vegades, s'efectuen punts a la mà, entre el polze i l'índex, tants com anys de presó es duen a l'esquena. També sovinteja la figura dels cinc punts: un al mig i quatre que l'envolten. Segons la interpretació d'alguns, representa l'home dins les quatre parets. D'altres anomenen aquesta figura "amunt el desvergonyiment, avall la policia".

Centre penitenciari de Quatre Camins, 2005

"[...] Mira mi brazo tatuado con este nombre de mujer. Es el recuerdo del pasado que nunca más ha de volver. Ella me quiso, y me ha olvidado, en cambio, yo no la olvidé, y para siempre voy marcado con este nombre de mujer [...]."

Aquest tango de Quintero-León-Quiroga ens recorda que un tatuatge pot servir per a tenir molt present una persona estimada. Però, de fet, un tatuatge pot fer de record de qualsevol cosa important que s'hagi pogut experimentar durant la vida. Els soldats es fan tatuar al·lusions a batalles viscudes. Els pelegrins cristians, budistes, musulmans o hinduistes també es poden fer gravar un tatuatge com a record del seu viatge. En moltes cultures, la importància que té el tatuatge com a lligam entre la persona i la seva vida social i grupal es reflecteix en el fet que el procés de gravar a la pell no es fa només una vegada, sinó que es van sumant dibuixos a la persona a mesura que passa per diferents estadis de la vida. La fotografia que encapçala aquesta pàgina és també ben eloqüent en aquest sentit.

Convenció del Tatuatge, Barcelona, 2004

Es tria el dibuix del catàleg que es vol fer gravar a la pell. La majoria de les tècniques de modificació corporal impliquen dolor. Amb les tècniques modernes de tatuatge, el dolor s'ha reduït considerablement, però continua present. Això no representa, però, cap obstacle seriós per a qui vulgui sotmetre's a aquestes tècniques. El dolor que cal suportar contribueix a marcar el sentit de transcendència que té l'experiència, ja que un tatuatge és un afegit que es fa al cos propi per sempre. En cultures preindustrials, el dolor que produïa el tatuatge era vist com una prova de valor, i això, en certa mesura, continua essent vàlid també per a la nostra societat actual. El dolor assumeix significació social [3]. [3] Vegeu Michela Fusaschi (2003). *I Segni Sul Corpo: Per Un'antropologia Delle Modificazioni Dei Genitali Femminili* (pàg. 106). Torí: Bollati Boringhieri.

Convenció del Tatuatge, Barcelona, 2004

Sovint, el tatuatge s'ha de fer en circumstàncies ben determinades. El tatuatge prematrimonial de la dona que es feia tradicionalment al Rif calia efectuar-lo "segons les comarques" en el moment del crepuscle o en fer-se de dia. En alguns llocs del Marroc, per a determinats tipus de tatuatges s'exigeix que l'agulla hagi servit abans per a cosir un sudari. Segons la tradició de diversos llocs d'Oceania, com els maoris, els habitants de les illes Marqueses o els samoans, mentre dura tot el procés de tatuatge i la guarició posterior de la persona no es poden mantenir relacions sexuals, a més d'altres regulacions variades. En la societat postindustrial preocupen les condicions sanitàries, i les administracions

creen, per tant, decrets molt estrictes per a regular aquesta activitat. Avui dia cal tatuar en un ambient higiènic, i els guants de goma del tatuador han esdevingut un element imprescindible.

Els fans del tatuatge tenen una visita obligada a l'anomenada convenció del tatuatge que s'organitza un cop a l'any a Barcelona.

Valor i significat cultural de la pràctica social: identitat

Identitat ètnica i de reconeixement de pertànyer a un grup social. Aquí veiem dos exemples contraposats: una dona maori i un pres. Per a la dona maori, el tatuatge és un signe de la seva identitat personal –la seva signatura–, de classificació dins del grup –gènere, etc. i d'identitat ètnica. És un resignificat per a valorar la tradició, una reivindicació de la identitat ètnica en un món globalitzat. En el cas següent, el tatuatge del presoner és una expressió de la reivindicació i valoració de la seva identitat estigmatitzada, que s'oposa a la de la policia.

Convenció del Tatuatge, Barcelona, 2004

Mentre que en les societats de caire preindustrial la tradició mateixa que duia els individus a fer-se tatuar amb dissenys molt concrets o fer-se perforar el cos per a dur determinats tipus de penjolls, en la societat postindustrial aquest tipus de pràctiques són fruit d'una elecció personal i pressuposen, per tant, un procés més reflexiu per part dels homes i dones que les trien. Això és així no perquè les persones siguin essencialment diferents segons si formen part d'una agrupació tribal arcaica o de la societat moderna, sinó per raons ben concretes de caire sociocultural. Pel que fa al cos, en la nostra societat no existeix l'"imperatiu cultural" de tatuar-se'l o posar-s'hi un pírcing, però en canvi sí que és el cas, per exemple, de cobrir-lo per raons de pudor. Quant als tatuatges, la tradició no obliga i, per tant, si algú es tatua, això és fruit d'una decisió personal. En una petita societat tribal aquestes opcions alternatives d'adscripció grupal són molt més reduïdes. A més, una societat complexa demana altres tipus de posicionaments pel que fa a la relació entre el grup i l'individu. Un tatuatge que pugui ser vist per molts com a estrofolari o un reguitzell de pírcings enganxats a l'orella poden contribuir a reforçar l'autonomia pròpia de l'individu enfront de la resta de la societat. Però amb aquestes pràctiques la persona s'integra també en un altre conglomerat de persones: aquelles, per exemple, que se senten igualment crítiques amb els valors establerts o hegemònics, o que cerquen maneres alternatives d'entendre el cos propi.

Valor i significat cultural de la pràctica social: memòria

Les inscripcions corporals poden tenir altres sentits socials i valors per a la persona; de fet, ens trobem davant d'una pràctica complexa, que pot tenir diferents significacions. La imatge següent ens porta a la idea de "trajectòria de vida" inscrita al cos. El text i les imatges ens van contraposant diferents sentits i utilitats d'una mateixa pràctica. El fet de remetre'ns a aquesta pràctica en altres cultures ens fa reflexionar sobre un aspecte clau de l'antropologia: fer familiar el que ens és estrany, mostrant les similituds culturals que es poden donar entre grups aparentment molt llunyans.

Convenció del Tatuatge, Barcelona, 2004

Les pràctiques del tatuatge actuals, amb els nous dissenys i també els estils anomenats tribals procedents de diferents llocs del planeta però que han estat sotmesos als corresponents processos d'estandardització, han esdevingut molt populars. A Barcelona, per exemple, en els darrers deu anys els estudis de tatuatge s'han incrementat de manera tan notable que l'administració s'ha vist obligada a regular el sector.

La pràctica en context: la regulació de la pràctica

La contrastació amb altres pràctiques socials, la comparació intercultural, ens pot permetre fer aflorar aspectes que donàvem per descomptat i relativitzar les nostres assumpcions o pressupòsits.

Convenció del Tatuatge, Barcelona, 2004

Tot el que comporta l'art corporal actual està íntimament relacionat amb el conjunt de sensibilitats socials que reten un nou culte al cos. Ara no ens preocupa només l'ànima, sinó que es dona una importància creixent al cos, que es manifesta de les maneres més diferents: mesures higièniques, el *fitness*, la reivindicació d'una sexualitat plena, la defensa de la nuesa corporal com a filosofia i, també, el recurs a l'*art corporal*. Tant el tatuatge com altres tècniques de modificació corporal donen la possibilitat d'experimentar el cos d'una manera diferent i d'esdevenir també més conscients de la seva realitat. Però a més, cal no oblidar que, tal com va escriure David Le Breton, "en el fonament de totes

les pràctiques socials, com a intermediari privilegiat i pivot de la presència humana, el cos es troba en la cruïlla de totes les instàncies de la cultura, és el punt d'imputació per excel·lència del camp simbòlic"[4].

La pràctica en context: tatuatges i societat de consum

Les imatges i el text ens situen en l'ara i aquí. Un cop fetes les comparacions i analogies interculturals i descrits els aspectes formals d'aquesta pràctica, cal tornar al que representa aquesta pràctica social en el nostre marc cultural. Aquí l'antropòleg interpreta la pràctica social i el significat cultural del tatuatge en funció d'un context cultural més ampli, que es defineix a partir d'un model de societat: postindustrial, consumista, etc.

El culte al cos

Aquí les imatges i el text ens porten a fer un nou salt conceptual. Es tracta de relacionar una pràctica concreta, el tatuatge, amb altres pràctiques relacionades. El tatuatge es pot entendre com a part d'un conjunt més ampli de pràctiques corporals que ens remetent als valors culturals del cos.

Conclusió

L'antropòleg ha procedit de la manera següent: detecta una pràctica –en descriu el procés, els objectes, les persones i els contextos en què aquesta pràctica té sentit–, fa una comparació intercultural que li permet desvelar-ne els trets comuns i diferencials –contextualitza la pràctica a partir d'una visió holística de la cultura estudiada. Finalment, en fa una explicació teòrica, en aquest cas, utilitzant el marc teòric de Le Breton.

[4] Vegeu **David Le Breton** (2002). *La sociología del cuerpo* (pàg. 32). Buenos Aires: Nueva Visión.

Bibliografia

Bohannon, Paul (1996). *Para raros, nosotros. Introducción a la antropología cultural*. Madrid: Akal.

Fusaschi, Michela (2003). *I Segni Sul Corpo: Per Un'antropologia Delle Modificazioni Dei Genitali Femminili*. Torí: Bollati Boringhieri.

Le Breton, David (2002). *La sociología del cuerpo*. Buenos Aires: Nueva Visión.